

تبریز و صنعت ضبط صدا

مقدمه:

به درستی زمان و مکان بدست آوردن کتابی را که بهانه‌ای برای نگارش این مقاله و پرداختن به نقش تبریز در صنعت ضبط صداست به خاطر نمی‌آورم. مراجعه‌ای مجدد به برخی از اسناد مکتوب فراموش شده سبب شد تا چنین گنجینه ارزشمندی از گوشه و بوته‌نسیان خارج شود و از آنجا که در طی سالهای متمادی نسخه‌های دیگری از آن را نیافته و در نزد سایر اهل پژوهش مشاهده ننموده و جز اشاره گذرایی که آقای "محمود رنجبر فخری" در صفحه ۱۱۱ کتاب ارزشمند "نمایش در تبریز از انقلاب مشروطه تا نهضت ملی نفت" (انتشارات سازمان اسناد و کتابخانه ملی، شابک: ۶-۷۷-۶۱۸۹-۶۱۸۹-۹۶۴) به این اثر نموده‌اند، حتی نام آن نیز در فهرست منابع و مآخذ کتب تاریخ معاصر موسیقی ایران درج نشده است سبب شد تا علاوه بر استفاده از مفاد آن در این مقاله، انتشار محدود و تامین دسترسی اهل پژوهش به صورت ویژه‌نامه صفحه سنگی در زمان مقتضی مورد توجه قرار گیرد.

عنوان بسیار طولانی کتاب، "مجموعه جدیدترین ترانه و تصنیفهای رادیو تهران و رادیو تبریز، فارسی- محلی- گیلکی- کردی- نشاط انگیز (غربی) بانضمام بیوگرافی هنرمندان و هنرپیشگان آذربایجان" * (جلد اول) * نام دارد. گردآورنده آن، آقای پرویز پرویزی بوده و آن را به "آقای ابوالحسن اقبال آذر" اهدا نموده است. کتاب در سال ۱۳۲۹ شمسی در ۲۰۰ صفحه روی کاغذ کاهی در چاپخانه شفق تبریز، به چاپ رسیده و به مبلغ چهل ریال در دو نشانی "تهران: لاله زار" و "تبریز: بنگاه موزیکال" به فروش می‌رسیده است. تا این هنگام، هیچ اطلاعات و مستنداتی از چاپ و انتشار مجلدات دیگری از این کتاب در دسترس نیست.

در این کتاب ۱۶۶ تصنیف و ترانه آن ایام و عکس و شرح حال ۳۲ نفر از هنرمندان عرصه موسیقی و بازیگری آذربایجان و رادیو تبریز، اعم از ترک، کرد، ارمنی و آسوری به همراه اطلاعات بکر و بدیعی از

تاریخ موسیقی و بازیگری آذربایجان در فاصله سالهای ۱۳۰۰ تا ۱۳۲۹ شمسی وجود دارد که از خلال آن، فهرست بلندی از نامها در عرصه موسیقی (خوانندگان، نوازندگان، آهنگسازان و ترانه سرایان)، بازیگری (رژیسورها، هنرپیشگان، بوتافورها، گروههای بازیگری، نمایشنامه ها، نقشها، تماشاخانه ها و ...)، رقص و عکسهای منحصر به فرد موجود در کتاب، قابل استخراج می باشد.

تبریز و تاریخچه ضبط صدا:

به واسطه نقش و عملکرد "ملک قاسم میرزا" شاید بتوان پیشگامی آذربایجان در هنر عکاسی در ایران را امری مسلم دانست اما قرائن موجود حاکی از نقش آفرینی مشابهی در تاریخچه ضبط صدا نیست. تاکنون گزارشی از وجود دستگاه فنوگراف یا یافتن لوله (استوانه) هایی که دال بر ضبط آنها در تبریز یا سایر نقاط آذربایجان باشد بدست نیامده است حال آنکه نگارنده مجموعه ای از لوله های فنوگراف را در سال ۱۳۸۳ شمسی در تهران مشاهده نمود که به دلیل ضبط آثاری از شخصیت های مقیم اصفهان (چهره های دینی - سیاسی چون سید جمال الدین واعظ و هنرمندانی چون موسی کاشی استاد کمانچه، نایب اسدالله استاد نی و سید رحیم استاد آواز) قاعدتا بایستی در اصفهان ضبط شده باشد. ضمن آنکه وجود دستگاه های متعدد فنوگراف در تهران و در مالکیت دربار و اعیان و اشراف چون حاجی امین الضرب و لوله هایی که از ضبط های دوست محمد خان معیرالممالک بجا مانده، محل تردید نیست.

اگرچه آثاری ترکی از هنرمندانی چون میرزا محمدخان (نظیر GC4-12022 و GC4-12025) در بین اولین سری صفحه های ضبط شده در تهران وجود دارد اما دقیقا نمی توان گفت کدامیک از هنرمندان مقیم آذربایجان در سال ۱۲۸۴ شمسی در ضبط صفحه در تهران مشارکت داشته اند.

اولین هنرمند مقیم تبریز که آثاری از وی بر روی صفحه های سنگی گرامافون ضبط شده، "ابوالحسن خان اقبال السلطان" (بعدها اقبال آذر) است. در صفحه ۷ کتاب به ضبط آثاری از وی در تفلیس اشاره شده که در سال ۱۲۹۳ شمسی صورت گرفته است و تردیدی نیست که آشنایی وی با هنرمندان مقیم باکو و تفلیس در شکل گیری این سفر نقش مهمی داشته است (نگاه کنید به: صفحه سنگی، ش ۱۱، ص ۳). دومین و آخرین سری صفحه های "اقبال السلطان" در سال ۱۳۰۸ شمسی در تهران برای کمپانی "هیز ماسترز ویس" و در همکاری با "حاجی علی اکبر خان شهنازی" (تار)، "عبدالحسین خان شهنازی" (تار) و "هایک" قفقازی (کمانچه) ضبط شده است که دو صفحه ترکی GF63 و GF64 نیز در بین آنها وجود دارد.

"قلی خان قفقازی" از جمله خوانندگانی است که شاید ارتباط مستقیمی با تاریخچه ضبط صدا در تبریز نداشته باشد اما ذکر نام و آثار وی به همراه دسته قفقازی در سالهای بین ۱۳۰۵ تا ۱۳۱۲ شمسی در ثبت قطعات ترکی ضبط شده روی صفحه های سنگی با لیبلهای گوناگون ضروری است.

از آقای منتخب الذاکرین نیز در بین صفحه‌های سال ۱۳۰۷ هیز ماسترز ویس سه صفحه GF10، GF11 و GF12 وجود دارد که محتملاً هر سه ترکی باشد اما اطلاعات و سند مهمی از محل زندگی و احوال "منتخب الذاکرین" در دست نیست.

در سال ۱۳۰۷ شمسی از چهره ناشناخته‌ای به نام "فخرالملوک خانم" صفحه‌هایی با لیبل "پاته" و "هیز ماسترز ویس" ضبط شده است. بعید نیست وی همین خانم "فخرالملوک اعتمادی" از خوانندگان رادیو تبریز باشد که در صفحه ۱۰۵ کتاب، عکس وی قابل مشاهده است و فاصله زمانی ۲۲ ساله بین آثار مذکور و کتاب منتشره با توجه به عکس موجود در کتاب قابل توجیه است.

قطعه‌ای با عنوان "ترکی - ماهور - ۱" نیز در میان صفحه‌های "پولیفون" ضبط شده در سال ۱۳۰۸ با صدای "حسن خان سنجلانی" با شماره V41492 وجود دارد که در اصل خواننده‌ای گیلکی است.

چهره مشابه قلی خان قفقازی، "مادام لازاریا" است که آثار ترکی وی روی صفحه‌های کلمبیا ضبط شده در سال ۱۳۱۲ بجامانده است و قبل از وی در بین صفحه "بدافون" ضبط شده در تهران، آثار ترکی استانبولی از خواننده‌ای به نام "مادام بلانش" گزارش شده است که دارای صفحه مشترکی نیز با "ملوک ضرابی" می‌باشد.

مدارکی جالب از "بنگاه موزیکال" تبریز به مدیریت "عزیز خوش بنیانی" و عرضه و فروش صفحه‌های ایرانی و خارجی توسط آن پس از پایان جنگ جهانی دوم و از نیمه دوم دهه ۱۳۲۰ شمسی وجود دارد که نمایندگی فروش کتاب مورد بحث در تبریز رانیز به استناد روی جلد آن، عهده‌دار بوده است.

در سال ۱۳۲۶ شمسی، در حقیقت اولین آثار از

هنرمندان شناخته‌شده تبریز، ضبط شده‌اند. آثاری از خانم "یوسف‌زاده" و خانم "فاطمه زرگری" به‌مراهی ارکستر "عادل آخوندزاده" بر روی آخرین صفحه‌های "هیز ماسترز ویس" فارسی با شماره‌های

RR18 (مقدم نوبهار: یوسفزاده - رنگ بنفشه: ارکستر آخوندزاده)، RR19 (دختر ماچگال: یوسفزاده - گل سرخ: ارکستر آخوندزاده)، RR45 (مهوش دلدار- ای پری: زرگری و ارکستر آخوندزاده) وجود دارد. از هنرمند تبریزی دیگر یعنی "بانو پروانه" نیز صفحه‌های RR43 (مونس جان - نگار شوخ) و RR55 (یار مه‌پیکر - رنگ تهرانی) با همکاری ارکستر برهبری عادل آخوندزاده دیده شده است که آثار دیگری از بانو پروانه بر روی صفحه‌های ادئون (PLP31, PLP32 و PLP33) همین سال وجود دارد. از بین چهره‌های یادشده تنها نام "فاطمه زرگری" در صفحه‌های ۶۹، ۷۰، ۷۲ و ۹۶ کتاب درج شده است ضمن آنکه اطلاعات بیشتری از خانم "ژانیا (ژانیک) یوسفزاده" و خانم "فاطمه زرگری" را در کتاب "نمایش در تبریز" می‌توان یافت.

انتشار کتاب "مجموعه جدیدترین ترانه و... " در سال ۱۳۲۹ شمسی و ثبت و مستندسازی اسامی و آثار فراوانی از هنرمندان عرصه موسیقی و بازیگری آذربایجان بدون پرداختن به اسامی افرادی که قبل از آن موفق به ضبط صفحه شده اند و چهره‌های شناخته‌شده‌ای چون "عادل آخوندزاده" و برخی از اعضای ارکستر وی قدری غیرمتعارف به نظر می‌رسد. این امر مقارن است با پیداشدن لیبلهای داخلی "شهرزاد"، "موزیکال" و "رویال" که تدریجا به ضبط قطعات متنوعتر و بیشتری از هنرمندان آذربایجان می‌انجامد.

رادیو تبریز:

در اولین شماره نشریه "اینجا تهرانست" که در فروردین ۱۳۲۶ شمسی و مصادف با هفتمین سالگرد تاسیس رادیو (اردیبهشت ۱۳۱۹ شمسی) منتشر شده است ذکر از "رادیو تبریز" دیده نمی‌شود اما در صفحه‌های ۱۱ و ۱۲ ماهنامه "صدای تهران" مورخ اردیبهشت ۱۳۲۹ شمسی که به نظر می‌رسد سومین شماره این نشریه باشد و فاصله چندانی تا زمان انتشار کتاب مورد اشاره ندارد، برنامه روزانه "رادیو تبریز" در سه بخش درج شده است. بخش اول از ساعت ۶ تا ۸ صبح، بخش دوم از ساعت ۱۲ تا ۱۳:۳۰ و بخش سوم از ساعت ۱۶:۳۰ تا ۲۱ پخش می‌شده و در آن هنرمندان و ارکسترهای زیر برنامه منظم و مستمر داشته اند:

- ارکستر آهنگهای محلی رادیو تبریز به سرپرستی آقای ارمغانی و خوانندگی بانو فروزان و یا دوشیزه خسروی

- ارکستر آهنگهای شرقی رادیو تبریز به سرپرستی آقای آساطور صفریان و خوانندگی دوشیزه ترزا

- ارکستر ترانه‌های نشاط‌انگیز رادیو تبریز به سرپرستی آقای شعبانی و خوانندگی دوشیزه لطفی

- ارکستر آهنگهای ایرانی رادیو تبریز به سرپرستی آقای عذاری

در سند برنامه روزانه رادیو تبریز، اجرای ساز تنها و مثنوی با نی و همچنین پخش صفحه‌های ایرانی و غیر ایرانی به عنوان آخرین برنامه روزهای فرد و زوج گزارش شده است.

برنامه رادیو تبریز

	بخش اول
	ساعت
سلام شاهنشاهی (اعلام برنامه) تلاوت کلام الله مجید	۶-۳۰
گفتار روز	۶-۴۵
ورزش سبک	۷-۰۰
خبر های ایران و جهان	۷-۱۵
شنبه } آهنگهای محلی توسط ارکستر رادیو تبریز پسرپرستی آقای ارمنیان خواننده جوانه با نواز پرواز	۷-۳۰
یکشنبه } ترانه های شرقی توسط ارکستر رادیو تبریز پسرپرستی آقای صفریان خواننده دوشیزه نرودا	
دوشنبه } ترانه های نشاط انگیز توسط ارکستر رادیو تبریز پسرپرستی آقای شمبانی خواننده دوشیزه اطفی	
سه شنبه } ناساعت ۷-۴۵ نوا های گوناگون ساعت ۷-۴۵ ساز تنها	
چهارشنبه } شبات محلی توسط ارکستر رادیو تبریز پسرپرستی آقای ارمنیان خواننده دوشیزه خسروی	
پنجشنبه } ساعت ۷-۴۵ نوا های گوناگون و از ساعت ۴-۵ ساز تنها	
جمعه } ترانه های نشاط انگیز توسط ارکستر رادیو تبریز پسرپرستی آقای شمبانی خواننده دوشیزه نرودا	
ساعت ۸ پایان بخش صبح	
بخش دوم برنامه روزهای جمعه از ساعت ۱۰ صبح شروع و تا ساعت ۱۱ ادامه دارد	
و همه روزه از ساعت ۲ شروع میشود	
(اعلام برنامه) ساعت کارگران	۱۲-۰۰
اذان	۱۲-۲۲
تلاوت کلام الله مجید	۱۲-۳۰
روزهای شنبه - دوشنبه - چهارشنبه - پنجشنبه	۱۲-۴۰
دوشنبه - سه شنبه - پنجشنبه - گفتار روز	۱۲-۴۵
خبر های ایران و جهان	۱۲-۴۵
شنبه } ترانه های ایرانی توسط ارکستر پسرپرستی آقای غداری	۱۳-۰۰
یکشنبه } ترانه های نشاط انگیز پسرپرستی آقای شمبانی	
دوشنبه } ناساعت ۱۳-۱۵ آهنگهای گوناگون و ۱۳-۱۵ ساز تنها	
سه شنبه } آهنگهای محلی و شرقی توسط ارکستر پسرپرستی آقای صفریان	
چهارشنبه } ترانه های ایرانی توسط ارکستر پسرپرستی آقای غداری	
پنجشنبه } شبات محلی توسط ارکستر پسرپرستی آقای اومضایی	
ساعت ۱۳-۳۰ پایان بخش دوم	
برنامه در ساعت ۱۶-۳۰ شروع میشود	
سرود بران ما (۱ - ۸۰ - ۱۰۰)	۱۶-۳۰
ترانه های محلی و ایرانی توسط ارکستر	۱۶-۳۴
غیر بلهجه محلی آذربایجان	۱۷-۰۰
ساز تنها - و روزهای دوشنبه گفتار اجتماعی	۱۷-۱۵
جمعه ها برنامه جامه فارغ التحصیلان داشسرا	
خبر به کردی	۱۷-۳۰
گفتار های مذهبی اجتماعی و بهداشت و خانه داری و	۱۷-۴۵
ترانه های ایرانی و محلی و شرقی توسط ارکستر و روز های دوشنبه شبات	۱۸-۰۰
خبر های ایران و جهان	۱۸-۳۰
روزهای شنبه - دوشنبه - پنجشنبه متنوی همراه با نوا	۱۹-۰۰
روزهای یکشنبه و جمعه داستان کودکان	
روز های سه شنبه و چهارشنبه ساز تنها	
خبر به ارمنی	
شنبه } برنامه ادبی	۱۹-۳۰
یکشنبه } برنامه شنگام راه آموختن رادیو آذربایجان	
دوشنبه } برنامه دانشگاه	

سه شنبه	برنامه بهمداری آذربایجان	۱۹-۵۰
چهارشنبه	برنامه ادبی	
پنجشنبه	نواهای گوناگون	
جمعه	ساز تنها	
	غیر به ترکی اسلامی	
	روز های شنبه برنامه هفتگی اشک ۳ آذربایجان - جمعه ها نداشت	۲۰-
	بقیه روزها ترانه های ایرانی و نشاط انگیز توسط ارکستر	
	غیر بروسی	۲۰-۳۰
	روز های یکشنبه - سه شنبه - پنجشنبه ترانه های ایرانی (صفحه)	
	روز های شنبه - دوشنبه - چهارشنبه - جمعه نواهای گوناگون (صفحه)	۲۰-۴۵
	ساعت ۲۱ پایان برنامه	

"رادیو تبریز" پس از تاسیس نقش محوری در شمالغرب کشور را داشته و در دهه ۳۰ شمسی و پس از آن و در پی توسعه ایستگاههای رادیویی و راهاندازی "رادیو رضائیه"، "رادیو سنندج" و "رادیو مهاباد"، بخشی از نقش خود را به آنها واگذار می کند. برنامه های "رادیو تبریز" نیز مشابه "رادیو ایران" تا مدتها به صورت اجرای زنده بوده و گزارشی از آثار ضبط شده در آن ایام، وجود ندارد.

ضبطهای سینمایی در کنار صفحه های سنگی:

حضور هنرمندان آذربایجان در فیلمهای فارسی، فصل دیگری از تاریخ ضبط صدا را رقم می زند که به موازات آن ضبط بر روی صفحه های سنگی نیز استمرار می یابد.

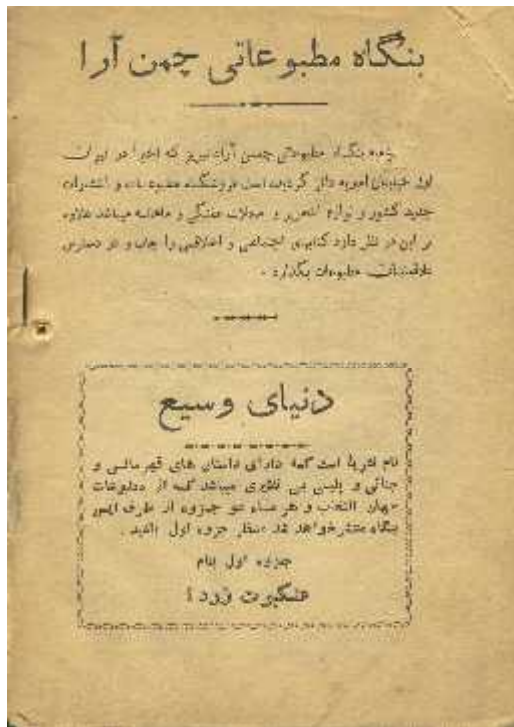
"بانو پروانه" - که به ضبط آثاری از وی در سال ۱۳۲۶ اشارت رفت- از سال ۱۳۳۰ شمسی نیز با اجرای قطعاتی در فیلم "مستی عشق"، در این فیلم شرکت می کند و در سال ۱۳۳۲ که فیلم "شبهای تهران" ساخته شده، در آن، ترانه ای با همین نام را اجرا می کند که چندی بعد به صورت صفحه شهرزاد شماره ۶۰ به بازار می آید. وی تا سال ۱۳۳۶ در فیلمهای "بی پناه" و "غفلت" (۱۳۳۲)، "آغا محمدخان قاجار"، "عروس دجله" و "عشق راهزن" (۱۳۳۳)، "امیر ارسلان نامدار" و "خون و شرف" (۱۳۳۴)، "اتهام" و "یوسف و زلیخا" (۱۳۳۵)، "قزل ارسلان" و "بهلول" (۱۳۳۶) و "رستم داستان و بیژن و منیژه" و "دشمن زن" (۱۳۳۷) به عنوان بازیگر، ترانه سرا و یا خواننده شرکت نموده و آثار متعددی از وی ضبط می شود که از مهمترین آنها، اولین اجرا و صفحه "مرا ببوس" برای فیلم "اتهام" می باشد که توسط کمپانی موزیکال، بر روی اول صفحه شماره ۲۸۸ منتشر می شود.

در فیلم "همسر مزاحم" که در سال ۱۳۳۱ شمسی توسط دیانا فیلم تولید می شود ارکستر عادل آخوندزاده متشکل از گلشنی، آرزومانیان، دل آرا و ماردیروسیان، خواننده ای به نام "سارا" خانم را همراهی می کنند. نکته جالب توجه آنکه در بین صفحه های "موزیکال رکورد" از شماره ۲۲۱ تا ۲۲۹ چند صفحه با لیل "موزیکال تبریز" وجود دارد که شماره ۲۳۸ آن صفحه ای از "سارا خانم" می باشد که با همراهی ارکستر عادل آخوندزاده اجرا شده و بر روی اول آن تصنیفی با عنوان "چهارشنبه گونی" و

برروی دوم آن تصنیف دیگری به نام "سنه گل دیمرم" شنیده می‌شود. در کتاب مورد اشاره نام "سارا بفخم" در صفحه های ۵۳ و ۵۴ به تنهایی و در صفحه ۱۰۹ در اجرای قطعه مشترکی با "بهمن حیدرزاده" درج شده است. چند هنرمند دیگر آن ایام با نام "سارا" نظیر "سارا اکبرزاده" نیز در کتاب "نمایش در تبریز" (ص ۳۱۱ و ص ۳۱۳) ذکر شده است. "بهمن حیدرزاده" طراح رقص‌های فیلم "همسر مزاحم" نیز می‌باشد که در فیلم توسط "آرشالوس آیریان" اجرا شده و عکس و شرح حال "آرشالوس آیریان" هم در صفحه ۱۱۳ کتاب آمده است. یادآور می‌شود صفحه شماره ۲۲۳ "موزیکال تبریز" نیز اجرای دو تصنیف با صدای هنرمندی به نام "دوشیزه روح‌انگیز" و با همراهی ارکستر عادل آخوندزاده می‌باشد که نامش در کتاب مورد بحث نیامده است. تاریخ محتمل ضبط صفحه‌های "موزیکال تبریز" اواخر سال ۱۳۳۱ یا اوایل سال ۱۳۳۲ شمسی است.

در فیلم "مشهدی عباد" محصول ۱۳۳۲ شمسی استودیو عصرطلایی، ارکستر عادل آخوندزاده متشکل از علی دادستان‌پور (تار)، رضا رضازاده (کمانچه)، سیف‌الله ابراهیم‌زاده (تار)، عطا خرمی (قره-نی)، نوروز فضل‌الله‌زاده (دف) و مظفر گلشنی (کمانچه)، آواز خانمها "فتانه" و "فاطمه زرگری" را همراهی می‌کند و طراحی رقصهای فیلم نیز همچنان برعهده "بهمن حیدرزاده" است. از "فتانه" که نام اصلی وی "بتول خرمی" و نام هنری دیگرش "بانو دلربا" می‌باشد صفحه‌هایی که در سال ۱۳۲۶ ضبط و با لیبلهای هیز ماسترز ویس و ادئون به بازار آمده‌اند در دسترس است.

از دیگر هنرمندانی که هم در فیلم "میهن‌پرست" محصول سال ۱۳۳۲ شهریار فیلم و فیلم "شاهین طوس" محصول سال ۱۳۳۳ پارسفیلیم، به عنوان بازیگر و خواننده ظاهر شده و هم دارای اثر ضبط‌شده بر روی صفحه‌های "شهرزاد" می‌باشد خانم "دلبر" است که علاوه بر صفحه شماره ۹ و ۱۰ کمپانی شهرزاد با عنوانهای "جدائی - امید دل" که با همراهی ارکستر سیف‌الله ابراهیم‌زاده اجرا نموده است شرح حال، اخبار و تصاویر متعددی از وی در مطبوعات دهه ۳۰ وجود دارد. نام "احمدزاده" به عنوان

طراح رقص در فیلم "شاهین طوس" ثبت شده که محتملا همان ایرج صالحی (احمدزاده) باشد که عکس و شرح حال وی در صفحه ۶۵ کتاب آمده است.

از فیلمهای دیگری که در آن "مصطفی پایان" تصانیفی را اجرا کرده، "ماجرای زندگی" محصول سال ۱۳۳۳ دینا فیلم است. از "مصطفی پایان" چهار صفحه ۷۸ دور با لیبیل "رویال" به شرح زیر منتشر شده است:

RT126	چوپان قزی - رنگ شماره ۴	ارکستر علی دادستان‌پور، کمانچه رضا رضازاده
RT127	قهرمان اوغلان - رنگ شماره ۵	ارکستر علی دادستان‌پور، کمانچه رضا رضازاده
RT128	بلبلر اوخور - رنگ شماره ۶	ارکستر علی دادستان‌پور، کمانچه رضا رضازاده
RT129	یارم گجه‌گلدی - رنگ شماره ۷	ارکستر علی دادستان‌پور، کمانچه رضا رضازاده

از ارکستر سیف‌الله ابراهیم‌زاده (نوازنده تار در ارکستر عادل آخوندزاده) صفحه "رنگ نعلبکی" و "رنگ شالخوا" بر دو روی یکی از صفحه‌های کمپانی شهرزاد (شماره ۵ و ۶) برجای مانده است.

صفحه‌های وینیل ۳۳ و ۴۵ دور:

۱- صفحه‌های "نوا"

تقریباً از اولین روزهای ظهور صفحه‌های ۴۵ دور فارسی در سال ۱۳۳۷ شمسی، شاهد صفحه‌هایی ضبط‌شده در تبریز هستیم. همان کارخانه آلمانی که تولیدکننده صفحه‌های "آهنگ" می‌باشد، اولین سری صفحه‌های لیبل "نوا" را تولید می‌کند. با توجه به توزیع صفحه‌های "آهنگ" توسط "بنگاه بتهوون" و سابقه حضور برادران چمن‌آرا در عرصه مطبوعات موسیقی در تبریز و سپس در تهران، این احتمال که نامبردگان، حلقه‌ای این اتصال باشند دور از ذهن نیست.

تصویر مقابل متعلق به آخرین صفحه از یک مجموعه تصانیف ترکی است که احتمالاً در اواخر دهه ۲۰ یا اوایل دهه ۳۰ شمسی توسط "بنگاه مطبوعاتی چمن‌آرا" در تبریز منتشر شده است و در آن به تاسیس شعبه آن بنگاه در تهران اشاره شده است.

در تولید و توزیع اولین صفحه‌های "نوا" که مشابه صفحه‌های "آهنگ" در آلمان تولید شده‌اند جای

تردیدی نیست. این صفحه‌ها دارای برچسب سرمه‌ای رنگ با یک سری دایره‌های کوچک مماس با یکدیگر با قطر تقریبی دو یا سه میلیمتر به موازات محیط برچسب هستند (مشابه لوزیهای به هم چسبیده در لیبل آهنگ) که در بیشتر نمونه‌های مشاهده شده به رنگ سفید یا نارنجی بوده‌اند و عبارت "Made in Germany" بر بدنه آنها حک شده است. نمونه بسیار جالبی در بین صفحه‌های "آهنگ" یافت شد که در اثر آسیب دیدن برچسب، در زیر آن برچسب دیگری با لیبل "نوا" وجود داشت و این امر علاوه بر شماره قالبهای نزدیک به هم و متعلق به یک سری، گویای آن است که این دو لیبل

همزمان و ابتدا در یک کارخانه آلمانی تولید می‌شده‌اند و با توجه به قطعیت وجود صفحه‌های ۴۵ دور "آهنگ" در سال ۱۳۳۷ شمسی، صفحه‌های با لیبل "نوا" نیز باید در همان ایام، به بازار آمده باشند. صفحه مورد اشاره با شماره TIR101 با عنوان "رنگ باغدادوری" که توسط ارکستر "آساتور صفریان"

اجرا

شده، به

احتمال

قوی

اولین

صفحه

شرکت

نوا باشد

ضمن

آنکه

صفحه

آهنگ

"باران"

که در

روی

دیگر آن

نیز

"چشم

براه"

وجود

دارد دو روی همان صفحه "آهنگ" IR101 است که محتملاً اولین صفحه منتشر شده با لیبل "آهنگ" است که در بخش صفحه‌های جالب ژورنال صفحه سنگی شماره ۱۲، معرفی شده و این امر تقارن زمانی انتشار صفحه‌های "آهنگ" و "نوا" در سال ۱۳۳۷ شمسی را تقویت می‌کند. بعید نیست حرف T در پیش شماره صفحه‌های "نوا" و قبل از دو حرف IR (که با پیش شماره صفحه‌های "آهنگ" مشترک است و می‌تواند دال بر تولید صفحه برای "ایران" باشد که در صفحه‌های ۷۸ دور آلمانی ادئون نیز مسبوق به سابقه است) ماخوذ از "تبریز" باشد.

کمپانی "نوا" به نشانی "تبریز، خیابان پهلوی"، بیشترین فعالیت را در زمینه تولید صفحه ۴۵ دور برای پوشش دادن بازار آذربایجان و کردستان و حتی با نیم‌نگاهی به صدور صفحه به خارج از کشور، تا

نیمه اول دهه ۱۳۵۰ شمسی ادامه می‌دهد و مجموعه‌ء گسترده‌ای از آثار فارسی، آذری، کردی، ارمنی و ترکی استانبولی را در تیراژی محدودتر از صفحه‌های تولید تهران ارائه می‌دهد که در بین آنها آثار منحصر به فردی از قطعات محلی و یا آثار اساتیدی برجسته را می‌توان یافت و از اسامی مندرج بر لیبل‌های آنها، نام‌های فراوانی از هنرمندان شهرستانی را می‌توان یافت که شاید هیچ سند دیگری از فعالیت هنری ایشان در دسترس نباشد. اسناد و مدارک موجود بر روی لیبل‌ها و پاکت‌های صفحه‌های "نوا" به ایجاد "کارخانه نوا" برای تولید و پرس کردن صفحه‌های وینیل در داخل کشور و به ظن قوی در تبریز در دهه ۴۰ شمسی دلالت دارد و شاید همین امر سبب افزایش لیبل‌های صفحه در تبریز باشد که بدانها خواهیم پرداخت.

"صفحه‌های نوا" در طول حیات خود دارای لیبل‌های گوناگون با ویژگی‌های گرافیکی گوناگون می‌باشند که حداقل هشت نمونه آنها در دسترس است. شرح قدیمی‌ترین لیبل نوا بر روی صفحه‌های تولید کمپانی "دویچه گرامافون" آلمان گذشت و علاوه بر لیبل‌های متعدد با لوگوهای متنوع از کلمه فارسی و بویژه انگلیسی نوا، لیبل مصور بالرین و لیبل مصور "شاهگلی" در رنگ‌های گوناگون بصورت تک‌رنگ یا چندرنگ نیز وجود دارند. از جمله مهم‌ترین آنها، لیبل مصور حاوی تصویر خوانندهء صفحه (در مکان ساعت ۹) است. در پشت برخی پاکت‌های عکسدار "نوا"، فهرستی از صفحه‌های این کمپانی وجود دارد که گویای تنوع آثار منتشره و نمونه‌ای از آثار محلی، ارمنی و اجرای نمایشنامه "مشهدی عباد" و همچنین بازتولید آثاری فارسی می‌باشد. بازتولید آثاری عربی، هندی و ترکی استانبولی نیز روی "صفحه‌های نوا" و به ویژه با لیبل F.N.A مشاهده شده است.

یادآور می‌شود اگرچه مجموعه‌هایی از صفحه‌های ۴۵ دور نوا (مثل آلبوم ۵ صفحه‌ای مشهدی عباد با زمانی بیش از یک ساعت) وجود دارد اما تاکنون صفحه ۳۳ دور (LP) از شرکت نوا مشاهده نشده است. ضمناً مرکز پخش صفحه‌های نوا در تهران، در چهارراه کنت (تقاطع خیابانهای لاله‌زار و منوچهری) واقع بوده است.

۲- صفحه های "موزیکال" تبریز

اشاره شد که علاوه بر مدارک متعدد دال بر وجود "بنگاه موزیکال" در تبریز در نیمه دوم دهه ۱۳۲۰ شمسی، نمونه هایی از صفحه های سنگی (۷۸ دور) با لیبل "موزیکال تبریز" در سالهای ۱۳۳۲-۱۳۳۳ و در ضمن شماره قالبهای "موزیکال رکورد" منتشر شده است. احتمال اینکه "برادران عشقی"، صاحبان کمپانی موزیکال دارای ارتباط و تعلق خاطر ویژه ای به تبریز باشند، دور از ذهن نیست و این امر علاوه بر تاثیر در تولید صفحه های سنگی، زمینه فعالیت گسترده ای در عرصه تولید و نشر صفحه های وینیل را فراهم آورده است.

تاکنون تنها یک مورد صفحه ۳۳ دور (LP) با لیبل قرمز رنگ "موزیکال" (تبریز- ایران) مشاهده شده که دارای عنوان "مشهدی عباد" و ساخت آلمان بوده و متن لیبل آن به انگلیسی نوشته شده است. صفحه های ۴۵ دور "موزیکال تبریز" از گستردگی و تنوع چشمگیری برخوردار بوده و پس از لیبل "نوا"، مهمترین لیبل محلی تبریز محسوب می شود. برخلاف لیبل "نوا"، بنظر نمی رسد "موزیکال تبریز" دارای کارخانه مستقلی در تبریز بوده باشد و برخی از شماره قالبها یا شماره کاتالوگهای صفحه های ۴۵ دور "موزیکال تبریز" منطبق با سیستم شماره گذاری صفحه های تولیدی شرکت "ایران گرام" می باشد. نمونه ای که در ذیل دیده می شود اثری با عنوان "بیات اصفهان" از "ابوالحسن خان اقبال السلطان" و با همراهی "حاجی علی اکبر خان شهنازی" (تار) می باشد که در سال ۱۳۰۸ شمسی برای کمپانی "هیز ماسترز ویس" ضبط شده و محتملا در سال ۱۳۴۰ شمسی، توسط

شرکت "ایران گرام" برای لیبل "فروشگاه موزیکال" بازتولید شده و مرکز پخش آن نیز، "تبریز، خیابان

پهلوی، فروشگاه موزیکال" بوده است. بر نمونه دیگر نیز اسم "عزیز رونق‌زاده" ذکر شده که در کتاب مورد بحث وجود دارد و اسامی هنرمندان بسیار دیگری نیز بر روی لیبل‌های صفحه های ۴۵ دور "فروشگاه موزیکال تبریز" ثبت شده که شاید در مآخذ دیگر یافت نشود.

یادآور می‌شود که "بنگاه موزیکال تبریز" که نام "عزیز خوش‌بنیانی" به عنوان مالک آن بر روی پاکت‌های صفحه‌های ۷۸ دور دهه های ۲۰ و ۳۰ وجود دارد و "فروشگاه موزیکال تبریز" همواره یکی از مراکز اصلی عرضه صفحه‌های ایرانی و غیرایرانی در تبریز بوده و نمایندگی شرکت‌های عمده تولیدکننده و واردکننده صفحه را برعهده داشته و در پاکت‌های ویژه‌ای با نام و نشانی خود و با لیبل تولیدکننده، به

فروش می‌رسانده است. از جمله صفحه های ۴۵ دور "رویال" را می‌توان ذکر کرد که دارای مجموعه ویژه صفحه های آذری بوده و شماره قالب با پیشوند AJ و شماره کاتالوگ با پیشوند RT این سری از صفحه های رویال متفاوت و مستقل از سایر صفحه‌های این شرکت می باشد. تعداد قابل توجهی از

قطعات آذری نیز بر روی صفحه های "مونوگرام" وجود دارد که ادامه حیات لیبل "ایران گرام" می باشد و قاعدتا بایستی "بنگاه موزیکال" نمایندگی محلی آنها را در تبریز داشته باشد. "فروشگاه موزیکال تبریز" صفحه های متعدد ارمنی، هندی و عربی نیز عرضه نموده است که قاعدتا این حضور فعال و عرضه متنوع صفحه، بایستی با حمایت و همکاری "شرکت موزیکال" یا "موزیکال مرکوری" تهران و "موزیکال شیراز" صورت گرفته باشد.

۳- صفحه های "میهن"

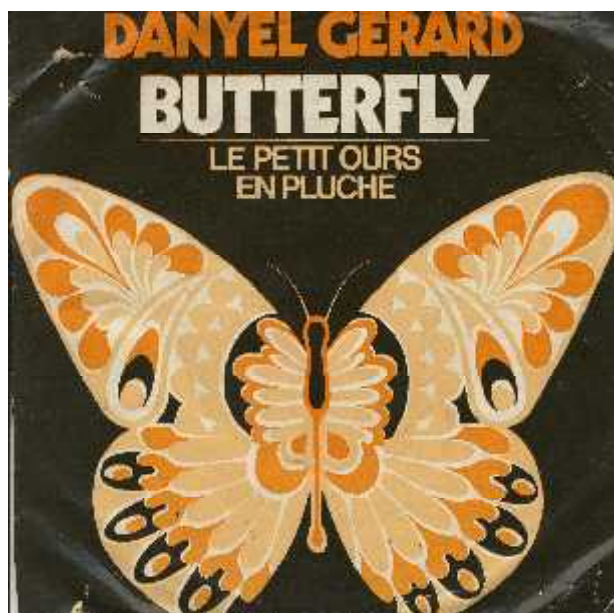
لیبل محلی دیگری که در تبریز فعال بوده و جز مندرجات لیبلها، ماخذ و منبعی در مورد تاسیس، مالکان و دامنه فعالیت آن تاکنون مشاهده نشده است صفحه های "میهن" است که از لیبل های اولیه آن، ارتباط مستقیمش با "موزیکال تبریز" به چشم می خورد. لیبل صفحه MM146 گویای آن است که "محمود گروسی" علاوه بر رهبری ارکستر، نوازنده دف نیز بوده است.

لیبل "میهن" در شماره صفحه‌های بعدی به "میهن موزیک" تغییر یافته و عبارت "کارخانه میهن موزیک" نیز بر لیبل‌ها نقش می‌بندد. این احتمال که تغییر مالکیت در کارخانه "نوا" سبب چنین امری شده باشد بعید به نظر می‌رسد زیرا نمونه‌هایی از صفحه‌های "نوا" تا پایان عمر صفحه‌های ۴۵ دور در ایران، مشاهده شده‌اند. احتمال دیگر که وارد شدن کارخانه جدیدی برای تولید صفحه به تبریز است به دلیل فقدان مستندات غیرقابل قضاوت است.

"میهن موزیک" در رقابت با لیبل‌های شناخته‌شده‌ای چون TOP4 و Royal (& Orfeh), نمونه‌هایی از آثار خارجی را بازتولید نموده است که برای نمایش دامنه فعالیت "میهن موزیک" به درج یک اثر از این مجموعه اکتفا می‌شود.

۴- صفحه های "سهیل" تبریز

از جمله لیبلهای متعلق به تبریز که مدعی داشتن کارخانه تولید صفحه است، "سهیل" می باشد که نشانی ثبت شده آن بر روی پاکتهای صفحه، "تبریز، خیابان شهناز شمالی، ساختمان سینما آسیا" است. برخلاف بقیه لیبلهای تبریز، صفحه های سهیل فاقد شماره گذاری خاص و تعریف شده می باشد. علاوه بر نغمه های ضبط شده محلی از هنرمندان آذربایجان (نظیر رونق زاده، نیساری و رجاوری - نوازنده ضرب - و دیگران)، نمونه های چندی از بازتولید موسیقی فرنگی با پاکت مصور رنگی، مشاهده می شود. در پشت یکی از پاکتهای صفحه سهیل این مدعا وجود دارد که اولین ضبط استریو بر روی صفحه های ۴۵ دور در ایران، توسط این کارخانه انجام شده است.

۵- صفحه های "اسماعیل رکورد" تبریز

در بین صفحه‌های تبریز صفحه‌ای با لیبل "اسماعیل رکورد" به نشانی "تبریز، خیابان پهلوی، تلفن ۳۰۶۲" وجود دارد که سه نمونه از لیبل‌های مورد استفاده آن در این مقاله درج شده است که یک نمونه لیبل مصور (حاوی تصویر مالک یا صاحب امتیاز این لیبل) در بین آنها وجود دارد. صاحب امتیاز "اسماعیل رکورد" بر مبنای مندرجات لیبل‌ها متعلق به فردی به نام "اسماعیل بندور" است که ظاهراً دارای تخصص صدابرداری بوده و محتملاً در پی همکاری با تولیدکننده‌های اصلی و عمده و آشنایی با

هنرمندان، اقدام به ایجاد لیبل مستقل نموده باشد. بر روی یک نمونه از لیبل‌های فوق عبارت "ساخت

ایران، کارخانه اسماعیل رکورد کمپانی" وجود دارد که احتمال وجود کارخانه مستقل این لیبل در تبریز، ضعیف به نظر می‌رسد و تعداد محدود صفحه‌های "اسماعیل رکورد" می‌تواند قرینه‌ای بر قوت این گمان باشد. جالب توجه آنکه نام "اسماعیل"، علاوه بر لیبل، به عنوان سازنده آهنگ، شاعر، خواننده و صدابردار، بر روی برخی از صفحه‌های این لیبل مشاهده می‌گردد.

۶- لیبل‌های سفارشی سایر فروشگاه‌های تبریز

با توجه به وجود کارخانه تولید صفحه ۴۵ دور در تبریز، فروشگاه‌های متعددی در این شهر و سایر شهرهای آذربایجان و مناطق همجوار آن، تولید صفحه‌های اختصاصی خود را به تولیدکنندگان مستقر در تبریز سفارش می‌داده‌اند که در نتیجه آن لیبل‌هایی نظیر "فروشگاه نور" و بر روی برخی از صفحه‌ها "فروشگاه رادیو نور" به نشانی "تبریز، خیابان شهناز شمالی، روبروی سینما آسیا، فروشگاه صفحه نور، تلفن ۹۱۷۸۳"، "فروشگاه آرژانتین" به نشانی "تبریز، خیابان پهلوی، جنب سینما مولن‌روژ"، "مهندسی رادیو ناسیونال"، به نشانی "تبریز، خیابان پهلوی، تلفن ۴۷۶۲"، "الکتریکی لوکس" به نشانی "تبریز، اول خیابان ملل متحد، روبروی باغ گلستان"، "کاو" که توسط کمپانی "نوا" تولید می‌شده، فروشگاه بتهون و لیبل‌های دیگری در تبریز تولید و عرضه می‌شده است.

تنوع و تعداد نغمه‌های محلی سازی، آوازی و رنگ‌های ضبط‌شده از ارکسترها و هنرمندان غیرمشهور شهرستانها بر روی لیبل‌های ساخت تبریز، قابل توجه می‌باشد و چه بسیارند قطعات نادر یا منحصر به فردی که در بین این آثار یافت می‌شوند. بخش توجهی از این صفحه‌ها، به ویژه صفحه‌های سفارش محدود فروشگاهها را نغمه‌های مذهبی تشکیل می‌دهند که آثار ارزشمندی از خانواده مؤذن‌زاده اردبیلی در بین آنها یافت می‌شود.

